

Katekismusluento 9.10.2016
Martti Muukkonen

Isä meidän, joka olet taivaissa

Jumalakuvien historiallinen kehitys

- Jumalakuvan kehitysteorioiden takana on 1800-luvun alun perin Lewis Henry Morganilta peräisin oleva kulttuurievolutionistinen ajattelu, jonka mukaan ihmiskunta kehittyi villeydestä barbarian kautta sivistykseen. Useinkaan tämän ajattelun pohjalta laadituissa teorioissa ei ollut pohjalla kovin vahvaa historiallista aineistoa. Näissä jumalakovateorioissa on sentään myös empiiristä dataa mukana.
- Kristilliseltä kannalta tämän voisi hahmottaa samalla tavalla kuin lapsen jumalakuvan kehittymisen tämän kasvaessa lapsuudesta murrosiän kautta aikuisuuteen
- Assyrologi Thorkild Jacobsenin mukaan Lähi-idän uskonnollisuus on kehittynyt useamman vaiheen kautta:
 - o 3000-luvulle eKr asti jumalat olivat numinaalisia luonnonvoimia, joita palveltiin. Kaikessa oli pyhää voimaa. Kuoleva ja jälleensyntyvä maanviljelyn jumala Dumuzi on tyypillinen esimerkki tästä. Samoin Taivas (An) ja Maa (Ki) sekä Meri (Tiamat).
 - o 2000-luvulla jumalat alettiin nähdä noiden luonnonvoimien hallitsijoina, ei luonnonvoimina itsessään. Tämä johti myös jumalten hierarkiaan, jossa vähäisemmät jumaluudet olivat tärkeimpien palvelijoita. Kuninkaan hovista tuli merkittävä metafora myös jumalmaailmaan.
 - o 1000-luvulla jumalat alettiin nähdä vanhempina, joiden lapsia heidän seuraajansa ovat. Vt:n JHVH oli alun perin Aabrahamin suvun heimojumala. Samaan aikaan viholliskansojen jumalista tuli omien jumalien vihollisia.
- Jacobsenin jaotteluun voisi lisätä, että 500-luvulla Deutero-Jesaja ensimmäisenä korosti vain yhden Jumalan olemassaoloa. Sitä aiemmin voidaan puhua vain monolatriasta – ei kiistetä muiden jumalien olemassaoloa mutta palvellaan vain yhtä. Monoteismin myötä aiempia pienempiä jumaluuksia alettiin nimittää enkeleiksi ja serafeiksi.
- Tuohon monoteismi / monolatria –ongelmaan liittyy myös juutalaisuuden tärkeimmän rukouksen – tai uskontunnustuksen – alun (5 Ms 6:4) merkitys ja kääntäminen:

Šema Israel! Adonai eloheinu Adonai ehad.

- Kyse on pitkälti siitä miten kaksoismerkityksen omaava sana *ehad* ymmärretään
- Jos se ymmärretään perusmerkityksessään *yksi*, niin käännös kuuluu:

Kuule Israel! Herra meidän Jumalamme, Herra on yksi

- Tämä on Vanhan Kirkkoraamatun suomennos
- Jos *ehad* taas ymmärretään merkityksessä *yksin*, niin käännös kuuluukin:

Kuule Israel! Herra on meidän Jumalamme, Herra yksin.

- Edellisessä tapauksessa rukous julistaa monoteismia, jälkimmäisessä monolatriaa.
- Näin nykyinen Kirkkoraamattu – todennäköisesti perustuen edellä mainittuun tietoon, että sen syntyaikana monolatria oli vallitseva käsitys

Isä MEIDÄN

- Matteuksen versiossa korostuu yhteisöllisyys: kyse on meidän kaikkien Isästä. Ei vain minun isästani. Luukas sivuuttaa koko kysymyksen puhuttelulla **Isä**
- Kollektiivinen rukousperinne on eräs keskeinen juonne Vanhassa testamentissa: Aaronin siunaus (=Herran siunaus) on osoitettu Israelille kollektiivina vaikka onkin yksikkömuodossa.
- Myös tuo edellä mainittu juutalainen uskontunnustus ”Kuule Israel, Herra meidän Jumalamme...” viittaa kollektiivisesti koko Israeliin.
- Juutalaisessa rukousperinteessä oli myös yksilöllisiä rukouksia, kuten Talmudissa oleva rukous temppeleistä poistuttaessa:

Minä kiitän sinua, Herra, Jumalani, että olet minun osakseni suonut istua rukouhuoneessa eikä niiden parissa, jotka istuskelevat katujen kulmissa. Minä jo varhain riennän lain sanojen ääreen, he rientävät varhain turhuuteen. Minä kiirehdin iankaikkiseen elämään, he kadotuksen kaivoon. (Berakot II 7 a)
- Korostus kollektiivisissa muodoissa on se, että Jumala jakaa lahjojaan kaikille ja yksilöllekin jaetut lahjat on tarkoitettu jaettavaksi yhteiseksi hyväksi.
- Yksilöllisten muotojen korostus on rukoilijan ja Jumalan erityissuhteessa ja ylipäättään yksilöhurskaudessa.
- Tästä puhuttelusta on myös erilaisia trinitaarisia ja kristologisia tulkintoja. Matti Poutiainen on koonnut niitä seuraavasti:
 - Kolminaisuusopillista tulkintaa voisi hahmotella jo Paavalin teologian pohjalta. Paavali puhuu Roomalaiskirjeen 8. luvussa ja Galatalaiskirjeen 4. luvussa Pyhän Hengen rukouksesta, joka kulminoituu Isä meidän -rukouksesta tuttuun sanaan ”Abba”, ”Isä”. Jälkimmäisessä raamatunkohdassa hän kirjoittaa: ”Ja koska tekin olette Jumalan lapsia, hän on lähettänyt meidän kaikkien sydämiin Poikansa Hengen, joka huutaa: 'Abba! Isä!'.” (Gal. 4:6). Rukous on näin Paavalilla trinitaarinen eli kolminaisuusopillinen tapahtuma, jossa uskovon sydämessä läsnä oleva Poika huutaa Isää Pyhässä Hengessä. Isä meidän -rukous voitaisiin tällöin vastaavasti ymmärtää Pyhän Hengen työnä, jossa kristitty lähestyy Isää Pojan antamin rukoussanoin.
 - Muodollisesti ehkä äärimmäisin trinitaarinen tulkinta nousee Herran rukouksen sisäisen rakenteen hahmottelun pohjalta. On yleisesti tunnettua, että Isä meidän -rukouksen kolme puhuttelun jälkeistä sinä-pyyntöä suuntautuvat suoraan Jumalaan. Seuraavat kolme me-muotoista pyyntöä puolestaan käsittelevät ihmisten tarpeita. Trinitaarisen jaksotteluteorian mukaan kutakin sinä-pyyntöä vastaa me-pyyntö, joka liittyy tiettyyn kolminaisuuden persoonaan.
 - o Näin jumaluuden ensimmäiseen persoonaan Isään liittyisi puhuttelu ja ensimmäisen pyyntö, jossa pyydetään Isän nimen pyhittämistä, sekä luomisesta puhuva neljäs, jokapäiväistä leipää koskeva pyyntö.
 - o Jumaluuden toiseen persoonaan, Poikaan, liittyisi toinen, valtakunnan tulemistä käsittelevä ja viides, syntien anteeksiantamista koskeva pyyntö.
 - o Jumaluuden kolmannelle persoonalle, Pyhälle Hengelle, jäisi näin kolmas, Jumalan tahdon maanpäällistä toteutumista kosketteleva pyyntö ja viimeinen kaksoispyyntö, jossa puhutaan kiusauksista ja pahasta pääsemisestä.
 - Martti Simojoki on puolestaan esittänyt rukouksesta kristologisesti painottuneen tulkinnan: ”On painokkaasti korostettava, ettei Isä meidän -rukousta pidä irrottaa Jeesuksen henkilöstä ja työstä. Jeesus ei ole sitä vain opettanut, vaan hänen ihmiseksi tulemisensa (inkarnaatio), kärsimisensä, kuolemansa ja ylösnousemisensa kuolleista (sovitusteko) ovat läsnä tässä rukouksessa. Ellei Jeesus olisi tosi Jumala ja tosi ihminen (kristologia), Isä meidän -rukous olisi ihanteellista toivepuhetta. Opettaessaan rukouksen oppilailleen Jeesus ei antanut uutta uskonnollista sääntöä ja lakia, vaan oikeuden Jumalan lapseuteen (vanhurskauttaminen). Koko rukous on täynnä tihentyntä Jumalan valtakunnan odotusta (eskatologia).”

joka olet TAIVAIS

Taivas ja maa

- Ajatus maailmankaikkeudesta ”taivaana ja maana” löytyy jo Raamatun ensimmäisessä jakeessa
- Taustalla on paljon vanhempi traditio, jota voidaan seurata aina kirjoitustaidon alkuun asti muinaiseen Sumeriin.
- Sumerilainen kosmologia erotteli taivaan jumalan, joka oli An – ilmeisesti Aabraham-kertomuksissa mainitun Melkisedekin palvelema ”korkein jumala” – ja maan, Ki. Koko maailmankaikkeus oli siten An-Ki.
- Taivas käsitti sekä taivaankannen että sen yläpuolisen alueen, jossa taivaan jumalat asustivat.
- Maa puolestaan käsitti sekä maankuoren että sen alapuolisen alueen.
- Tämä dikotomia näkyi myös myöhäisemmässä Babylonian luomiseepoksessa *Enuma elish*, jossa viisauden jumalan En poika Marduk nousee jumalten kuninkaaksi tappamalla suolaisen veden jumalan Tiamatin ja luomalla tämän halkaistusta ruumiista taivaan ja maan.
- Ajatus taivaasta ja maasta Tiamatin halkaistuna ruumiina sisältää implisiittisesti ajatuksen siitä, että taivas ja maa ovat identtisiä. Tämä ajatus taas tulee esiin hyvinkin laajasti mesopotamialaisessa ajattelussa: maa on kopio taivaallisesta esikuvasta. Erityisesti yhteiskunnallisen järjestyksen tuli seurata taivaallista esikuvaansa.
- Toisaalta taivaaseen projisoitiin paljon kunkin aikakauden yhteiskunnallisista oloista:
 - o Jumalmaailma nähtiin hovina, jossa ylijumalan alaisina olivat pienemmät jumaluudet. Israelissa monoteismin vakiintumisen jälkeen alemmat jumaluudet korvautuivat enkeleillä.
 - o Jumalanpalvelus – ja erityisesti uhriateriat – nähtiin hoviateriana, jossa ihmiset kokoontuivat osana tuota hovia jumalansa aterialle.
 - o Astrologiakin on saanut alkunsa ajatuksesta, että kun kuningas sanelee käskyn kirjoitettavaksi savitauluun, jossain tapahtuu jotakin kun hänen alaisensa lukee sen ja toteuttaa käskyn. Samalla tavoin uskottiin, että jumalat kirjoittivat tahtonsa tähtiin – voitiinhan sieltä lukea niinkin tärkeät asiat kuin kyntö-, kylvö- ja sadonkorjuuajat. Miksei siis pienempiäkin asioita.

Kosmografia I. maailmankaikkeuden rakenne

- Varhaisin tunnettu maailmankartta (liite 1) esittää yhden kuvan siitä, miten maailma hahmotettiin:
 - o Keskuksena oli vielä babylonialaisajallakin sumerien pyhä kaupunki Eridu ja varsinaisen maan ympärillä oli vuoret ja meret.
 - o Tämä ”maantieteellinen keskus” -ajattelu on sittemmin periytynyt juutalaisuuteen ja keskiajan kristinuskoon Jerusalem-keskeisyytenä.
 - o Kreikkalaisille maailman keskus puolestaan oli Delfoin temppeli
 - o Nykyajan ihmisille se on Greenwichin observatorio, jonka kautta 0-pituuspiiri kulkee.
- Vertikaalisesti maailman hahmotus lähtee tuosta taivas-maa-jaottelusta. Sitä on lähestyttävä Sumerin maantieteen näkökulmasta.
 - o Etelä-Sumeri oli pääosin marskimaata ja pohjoisempana alue oli sekin alavaa ja jokisuistojen halkomaa. Siellä ei tarvinnut kaivaa maata ovinkaan syvältä kun

- pohjavesi tuli vastaan. Looginen johtopäätös tästä oli se, että maan alla oli vettä – siellä oli eräänlainen järvi, jonka päällä kiekon muotoinen maa kellui.
- Pohjoisemmassa versiossa maa ei ollut kiekko vaan vuori, jonka juuret olivat syvällä maan alla ja jonka huippu ulottui taivaaseen. Tällainen kosmologia löytyy jo maailman vanhimmasta kaupungista, Anatoliassa sijaitsevasta Catalhöyükistä, jossa seinämaalaukset (liite 2) kuvaa kaksihuippuista vuorta, joista toinen huippu on selvästi tulivuori. Vulkaanisilla alueilla tulivuorten kraaterit olivat kirjaimellisesti kulkuväyliä syvyyksiin.
 - Eteläisemmässä versiossa matka tuonelaan kulki veden poikki. Myöhäisempiä toisintoja tästä teemasta on kreikkalainen Kharon-lautturi, joka kuljetti vainajat Styx-virran ylitse Hadekseen. Toinen toisinto löytyy jopa omasta Kalevalastamme Tuonelan virran kuvauksesta.
 - Kristillinen kirkko omaksui muuten tuon muinaisen ajatustavan siitä, että helvetti on jossain maan alla syvyyksissä. Tämä tulee selkeästi esiin mm. keskiaikaisessa Danten *Jumalaisessa näytelmässä* ja sen helvetti-kuvauksessa. Helvetti kuvataan siinä eräänlaisen ohuehkon kannen peittämäksi maanalaiseksi kuiluksi, joka ulottuu maapallon keskipisteeseen saakka ja joka on jakautunut useampaan sisäkkäiseen piiriin. Varsinaisen helvetin piirejä on yhdeksän, joista kolme jakautuu useampaan osastoon. Lisäksi helvetillä on esikartano. Helvetin piireissä ja osastoissa sielut kärsivät syntinsä mukaisesta rangaistuksesta.
 - Kristinusko pudotti tästä muinaisesta kosmologiasta kuitenkin tuon maan ja helvetin välissä olleen vesistön, joka oli ylitettävä tuonelaan mentäessä.
 - Katolisen kirkon kiirastulioppi perustui taas toisenlaiseen mytologiaan. Platon esittää Valtio-teoksessaan, että matka Hadekseen kulki eräänlaisen välivaiheen kautta, jossa sielut kärsivät tuplaten sen ajan, jota olivat maan päällä aiheuttaneet toisille.
 - Myös taivaan kuvaus nousi sumerilaisten konkreettisesta ajattelusta.
 - Kun taivaalta tuli aika ajoin vettä, ajateltiin, että sielläkin oli pakko olla jokin vesistö tai vesisäiliö ja siinä jonkinlainen este veden tulolle – muutenhan vesi virtaisi jatkuvasti. Tämä on sitä, mitä perinteisesti on kutsuttu taivaankanneksi.
 - Taivaankannessa oli luukkuja tai akkunoita, joista sitten sade lankesi maahan.
 - Babylonialaisen käsityksen mukaan myös taivas jakautui kolmeen osaan: ylimpänä oli taivaan jumalan Anun asuinsija, keskimmaisessa asuivat muut jumalat ja ennen kaikkea jumalten kuningas Marduk ja alin oli se, minkä kuolevaiset näkevät. (liite 3)
 - Joidenkin mesopotamiaalaisten myyttien mukaan sekä taivas että maa jakautuivat seitsemään eri tasoon. Nämä ajatukset ovat löytäneet tiensä myös juutalaisuuden ja islamin kosmografiaan.

Taivaan ja maan kosmografia Raamatussa

- Sumerilaiseen ”taivaankansi”-ajateluun liittyy luomiskertomuksessa oleva maininta siitä, että ”Tulkoon kaartuva kansi vesien väliin, erottamaan vedet toisistaan.” (1Ms 1:6)
 - Heprean sana *raqia* on perussana taivaankannelle.
 - Sana tarkoittaa varsinaisesti taottua metalliluiskaa. Tämä ajatus taivaasta taoksena tulee esiin mm. Job 37:18:ssa: ”voisitko sinä hänen kanssaan takoa taivaan holvin, lujan kuin pronssinen peili?”
- Toinen Vt:n kielikuva on se, että taivas on jonkinlainen verho (Ps 104:2) tai telttä (Jes 40:22), joka näkyy pingotettuna.
- Kolmas kielikuva on viitta, johon Jumala on kietonut itsensä (LXX versio Job 14:12, jossa taivaan häviämisestä käytetään vaatteen kulumista taroittavaa ilmaisua.)
- Myös taivaat akkunat –ajatus löytyy useistakin kohdista, joista tunnetuin lienee Vedenpaisumuskertomuksessa, jonka mukaan tulvan alkaessa ”puhkesivat kaikki syvyyden

lähteet ja taivaan ikkunat aukenivat.” Jotkut tutkijat puhuvat ikkunoiden sijaan murtumista tai halkeamista, joilla viitataan samaan kuin mitä lähteet maassa.

- Taivaankansi-ajatuksen ohella esim Job 38:37 puhuu pilvistä jonkinlaisina vesileileinä tai ruukkuina.
- Taivaassa on ajateltu olevan myös varastoja, joihin tuulet (Ps 135:7), rakeet (Job 38:22) ja pimeys (Jes 45:3) on varastoitu.
- Taivaan eri kerroksista ei kanonisen Vt:n sivuilla ole varsinaista mainintaa. Ilmaisuihin ”Taivaiden taivas” (5 Ms 10:14) lienee lähinnä superlatiivinen ilmaus. Sen sijaan pseudoepigrafisessa kirjallisuudessa (Vt:n ja Ut:n välissä ilmestynyttä kirjallisuutta) ajatus seitsemästä taivaasta ilmenee mm. Leevin testamentissa ja 2. Heenokin kirjassa. Sieltä se siirtyi juutalaiseen ja islamilaiseen kansanhurskauteen. Ut:ssa ainoa kohta on 2. Kor 12:2 kohta, jossa Paavali sanoo tunteensa ”erään Kristuksen oman, joka neljätoista vuotta sitten temmattiin kolmanteen taivaaseen.”
- Taivaan ymmärretään olevan pilarien päällä (esim Job 26:11)
- Toinen Hebrean termi taivaalle on *shamayim*, joka tarkoittaa todellisuutta edellä mainitun taivaankannen yläpuolella eli kyseessä olisi babylonialaisen ajattelun toinen ja kolmas taivas.

Taivas uskonnollisena paikkana tai olotilana

Jumalan / taivasten valtakunta

- Ut:n yleisiä ilmauksia ”Taivaan valtakunta” tai ”Jumalan valtakunta” ei sellaisinaan esiinny VT:ssa. Sen sijaan ne löytyvät apokryfisestä kirjallisuudesta ja sieltä ne ovat löytäneet tiensä juutalaiseen kansanhurskauteen ja sitä kautta UT:iin.
- Syy termien puuttumiseen varhaisemmista teksteistä liittyy edellä mainittuun monolatriiseen käsitykseen Jumalasta: JHVH oli Israelin Jumala ja muilla jumalilla oli omat hallinta-alueensa. Kuten sanottu ehdoton monoteismi syntyi vasta Deutero-Jesajan aikana.
- Vt:n aikana Jumala asui Salomonin temppelissä, joka oli samalla myös pienoismalli koko kosmoksesta.
- Ajatus Jumalan valtakunnasta alkoi kehittyä profeetoilla ja myöhemmin juutalaisessa apokalyptiikassa. ja se hyödynsi paljon itämaisia kielikuvia taivaasta Jumalan hovina.
- Samalla käsiteltiin Jumalan valtakunnan tämänpuoleisuutta ja tuonpuoleisuutta
 - o saddukeukset eivät uskoneet ylösnousemukseen kun taas fariseukset uskoivat
 - o saddukeukset odottivat maallista Daavidin jälkeläistä, joka nostaisi Israelin Salomon kauden kukoistukseen.
 - o farisealaiset taas uskoivat kuolemanjälkeiseen elämään
 - o Ut:ssa kulkee rinnan sama kaksinainen ajattelu: Jumalan valtakunta on toisaalta tämänpuoleinen ja toisaalta tuonpuoleinen.
- Matteus käyttää enemmän ilmaisua ”Taivasten valtakunta” kun taas Markus ja Luukas käyttävät ilmaisua ”Jumalan valtakunta” johtuen ilmeisesti siitä, että heidän pakanayleisönsä ei tuntenut tuota ”Taivasten valtakunta”-käsitettä.
 - o Tarkkaan ottaen kyse on Jumalan / taivasten *kuningaskunnasta*. Luther kuitenkin aloitti pikkuruhtinain ja keisarin hallitsemassa Saksassa tradition käyttäen neutraalimpaa ”valtakunta”-nimitystä.
 - o Kuningaskunta-ajatus kuitenkin alleviivaa edellä mainittua analogiaa Jumalasta kaiken kuninkaana.

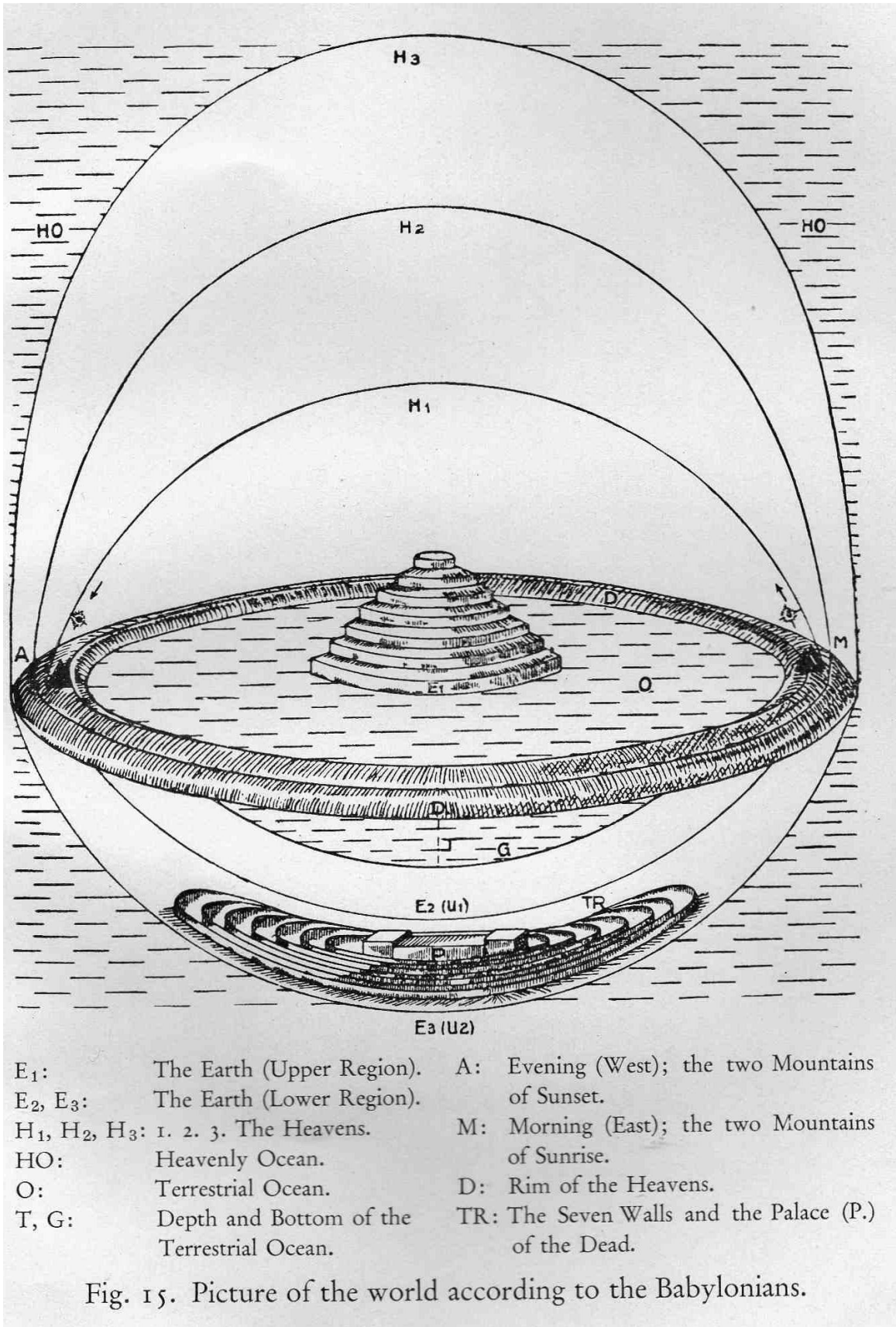
Jumalan valtakunnan kielikuvat

- Tämänpuoliset käsitykset Jumalan valtakunnasta
 - o Peruskielikuva on Luomiskertomuksen Paratiisi, jossa kaikki elivät sovussa
 - o Samanlaiseen tilaan pyritään Jesajan kuvauksessa Messias-kuninkaasta ja hänen valtakunnastaan.
 - o Varhaisin apostolisista isistä, Kleemens, jota sanotaan Pietarin seuraajaksi Rooman piispana, ei mainitse taivaan valtakuntaan pääsyä lainkaan vaan sen sijaan puhuu kuolleiden ylösnousemuksesta viimeisenä päivänä
 - o Ensimmäisellä kristillisellä vuosisadalla oli voimakas Jeesuksen pikaisen takaisintulon odotus. Mm. Ilmestyskirjassa puhutaan taivaasta man päälle laskeutuvasta Jesusalemista.
 - o Kun se ei tapahtunutkaan, kielikuvat Jumalan valtakunnasta muuttuivat tuonpuoleisiksi.
- Näiden tämänpuolisten kielikuvien lisäksi ovat tuonpuoleiset kuvat:
 - o Ilmestyskirjassa on Taivaallinen Jerusalem, jossa pyhät ylistävät Karistsaa
 - o 2. vuosisadalla elänyt Papias (5:1) jakoi taivaan kolmeen osaan, joista ensimmäistä hän kutsui taivaaksi, toista paratiisiksi ja kolmatta Kaupungiksi.
 - o Kristinuskon eri muodoissa on vakiintunut käsitys siitä, että taivas on enemmän olotila kuin paikka. Tästäkin on kaksi eri ajattelutapaa:
 - Tämänpuolinen ajattelu korostaa sitä, että Jumalan valtakunta on ”sisäisesti teissä” eli jo suhde Jeesukseen saa aikaan sen, että ihminen elää Jumalan valtakunnassa. Mm. Katolisen kirkon katekismuksessa asiasta todetaan näin: ”Sanojen ’Isä meidän, joka olet taivaissa’ ymmärretään täydellä syyllä tarkoittavan vanhurskaiden sydämiä, joissa Jumala asuu ikään kuin tempelissään.”
 - Tuonpuoleinen ajattelu näkee tämän maailman ”turmeluksen kaupunkina”, josta kuljetaan kohti ”Taivaallista Jerusalemia”, joka on täysin tuonpuoleinen.
 - o Taivas kuolleiden asuinsijana
 - Jeesuksen sanat ristin ryöväreille viittaavat siihen, että ihminen siirtyisi kuollessaan taivaaseen tai Paratiisiin.
 - Kohdat viimeisestä tuomiosta ja kuolleiden ylösnousemuksesta taas viittaisivat siihen, että kuolleet olisivat eräänlaisessa horroksessa tai unessa ylösnousemukseen asti.

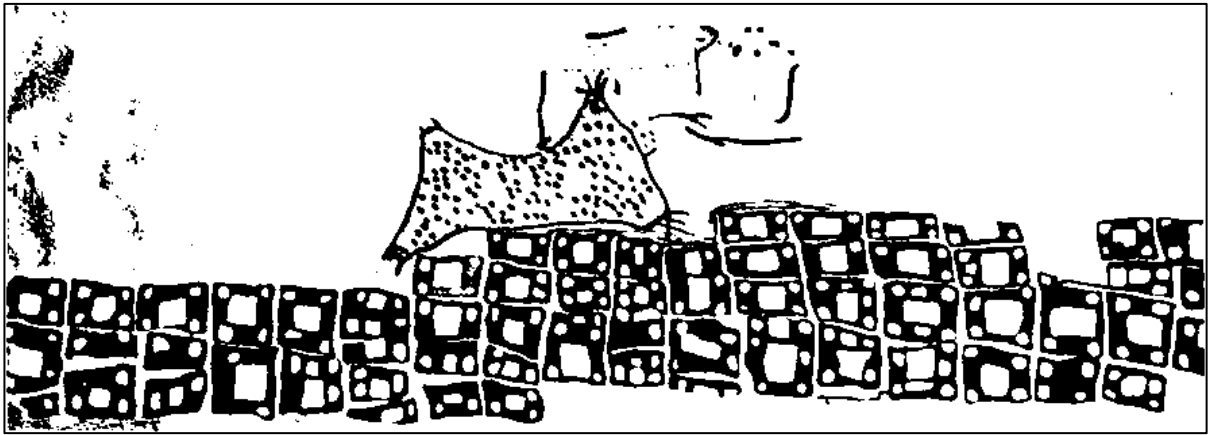
Yhteenvetoa

- Sekä kuvamme Jumalasta että taivaasta ovat hyvin vanhoja ja sidoksissa syntyäikansa ja kehityksensä murrosaikojen kielikuviin
- Jeesus ei koskaan määritellyt oikeastaan mitään – paitsi lain suurimman käskyn. Hänkin kuvasi Taivasten valtakuntaa erilaisilla vertauksilla: se on sen-ja-sen kaltainen.
- Moderni ihminen voi ajatella näistäkin asioista omalla tavallaan: taivas ei ole kansi tai metallitaos eikä helvetti ole jossain maan uumenissa.
- Nykyajan kysymykset nousevat aivan erilaisen maailmankuvan keskeltä.

Liite 1: Babylonialainen maailmankaikkeus

Liite 2: Seinämaalauk Catalhöyükistä

Liite 3: Babylonialainen ”maailmankartta.”

